

of contemporary musical and literary filling of games, permits and holidays of children, etc. The article is that for the development of pedagogical science and practice, the presentation and dissemination of scientific and pedagogical results in professional editions is important.

Key words: a scientific-methodological magazine, a preschool institution, specialists in preschool education, «Doshkilne vuhovannya» («Preschool education»), «Palitra pedagoga» («The teacher's Palette»), «Jmel» («Bumblebee»), the educational process, a training and education program.

Дата надходження статті: «14» листопада 2017 р.

УДК 371 (09):78.635

Рябуха І. М.*

РОЛЬ Г. ПОТЬОМкіНА В РОЗБУДОВІ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Питання соціально-економічного розвитку південних земель України розглядаються в статті з точки зору створення основи для започаткування морської справи, яка потребувала фахівців із кораблебудування та судноплавства для того, щоб продовжувати розвиватись. Описані перші спроби заснувати освітні заклади з підготовки морських фахівців для Чорноморського флоту. Вивчення витоків та основ формування місцевої ментальності є важливою складовою для розвитку соціально-культурного середовища. Діяльність окремих видатних особистостей завжди є формувальним фактором запровадження законів соціального розвитку. Саме тому особливу увагу привертає до себе роль Григорія Потьомкіна в процесі розбудови портів та розвитку освітнього та культурного середовища на південних територіях України.

Актуальність дослідження діяльності цього видатного губернатора Півдня України визначається сучасною необхідністю віднайдення ефективних шляхів провадження соціальної та економічної політики з урахуванням здобутків та прорахунків минулого.

Значними успіхами діяльності Г. Потьомкіна є заселення нових територій, створення умов для розвитку ремесел та нових підприємств, вдалий вибір локацій для заснування міст відповідно до їхнього призначення, інтенсивне залучення іноземних фахівців до процесів розбудови інфраструктури та створення освітньо-культурного середовища. Він був не тільки тією фігурою, що започаткувала та реалізувала ідею підготовки морських фахівців із числа місцевих жителів у Херсоні та Миколаєві, а й забезпечив також створення середовища для розвитку морської освіти, заснувавши навчальні заклади, організувавши практичну підготовку фахівців у портах, створивши гідрографічну службу, відкривши майстерні з виготовлення морських інструментів та друкарні для задоволення потреб у навчальних книгах.

Ключові слова: Г. Потьомкін, південноукраїнські землі, місто-порт, морські навчальні заклади, освітньо-професійне середовище.

Загальновизнаним є факт, що реалізація законів суспільного розвитку здійснюється через діяльність людей – видатних особистостей, якими були державні діячі, політики й службовці різних рангів, зокрема, намісники й генерал-губернатори. Будучи особами першого рангу, вони мали неабиякий вплив як на формування державної політики на певних територіях загалом, так і на перебіг окремих історичних подій зокрема. Політичні та соціально-економічні аспекти історії південноукраїнських міст розглядалися багатьма науковцями переважно в контексті вивчення історії колонізації Російською імперією земель, історії адміністративного устрою Новоросійського краю, становлення й розвитку різних галузей виробництва, системи професійної освіти. Проте сьогодні постало принципово нове завдання: комплексне переосмислення ролі окремих історичних постатей у розбудові захоплених земель

*© Рябуха І. М.

Півдня України.

Актуальність установаження об'єктивної оцінки діяльності намісників південноукраїнських територій визначається сучасною необхідністю у визначенні ефективної соціально-економічної політики, яка має враховувати здобутки й недоліки минулого. Важливим для забезпечення розвитку освітньо-культурного середовища є вивчення витоків і підґрунтя формування місцевої ментальності та традицій, що виникали, зокрема, і під впливом кримських крау.

На думку переважної більшості істориків минулого й сучасності, першою особою, яка мала величезний вплив на розвиток усього Азово-Чорноморського басейну й виступила засновником багатьох міст на півдні України, є Григорій Потьомкін (1739-1791) – «светлейший князь», генерал-фельдмаршал, перший намісник крау. Саме він, президент Военної колегії, керівник Чорноморського адміралтейства й флоту, володар багатьох інших титулів, поєднав військове й громадянське управління справами на нових землях Російської імперії.

Першим істориком, який детально розглянув питання заселення території Північного Причорномор'я та вказав на роль у цих історичних процесах державних діячів, був А. Скальковський, його дослідження продовжені студіями М. Мурзакевича, О. Маркевича, В. Розанова, Г. Соколова [20; 21] та ін. З початком святкування сторічних ювілеїв південних міст з'являються праці М. Владімірова, О. Орлова, В. Надлера, К. Смолянінова, Г. Ге [3].

Першу спробу комплексного аналізу джерельного матеріалу щодо вкладу очільників крау в його розбудову здійснив Д. Багалій [2]. Попри наявні хронологічні та фактологічні недоречності, запропонований науковцем підхід започаткував нову концепцію соціально-економічної історії південного крау. Автором було наголошено на нерозривності попередньої історичної традиції із сучасною специфікою розвитку південного регіону. У 50-х роках ХХ ст. докладне вивчення історії південної України висвітлено у працях О. Дружиніної [4; 5]. На підставі аналізу уведених авторкою до наукового обігу нових документів, зокрема, документації канцелярії Г. Потьомкіна, звітів губернаторів та наративних джерел, дослідницею зроблено досить ґрунтовний описово-статистичний аналіз розвитку крау в соціально-економічному аспекті.

Вивчення сучасних джерел засвідчує різке поживлення інтересу до соціально-економічних та культурно-освітніх проблем південної України, їхнього історичного коріння. Відбуваються численні дискусії з приводу об'єктивності та однозначності оцінки певних історичних подій та діяльності історичних осіб. Саме тому метою статті обрано висвітлення результатів комплексного дослідження ролі й вкладу Г. Потьомкіна в розбудову міст південної України, їхнього соціально-економічного та культурного розвитку, зробленого на підставі порівняльно-узагальнювального аналізу архівних джерел та писемних свідчень очевидців.

За досить короткий термін під керівництвом Г. Потьомкіна було засновано міста Катеринослав (Дніпро), Севастополь, Херсон, Миколаїв та Очаків. Цей діяч відіграв неабияку роль і в розбудові таких українських міст, як Маріуполь, Нікополь, Кременчук та Феодосія. Як державний діяч він освоював території, ініціював заснування мануфактур, заводів і майстерень, створював митниці, сприяв розвитку торгівлі, будував фортеці, порти й верфі, кораблі для Чорноморського флоту. Для управління створеним у 1783 р. Чорноморським флотом урядом було засновано Чорноморське адміралтейське правління, яке включило й створену раніше Таганрозьку адміралтейську контору й також віддане в підпорядкування генерал-аншефу Г. Потьомкіну [11].

Реалізуючи колоністську політику Російської імперії, Г. Потьомкін заселяв край, у якому вже мешкали українські козаки, кримські татари, турки, греки та серби. За його клопотанням із С.-Петербургу завозили майстрових людей, запорізьких козаків він переселяв із зимівників до слободи, відповідно до височайшого наказу роздавав землі

демобілізованим солдатам і матросам, запрошеним іноземцям, утворюючи форштадтські та колоністські поселення; біглих селян, неповернення яких він добився в імператриці (наказ 1776 р. «втікачів не повертати»), князь «определял» до місцевих фабрикантів [6]. Створюючи нову соціально-економічну спільноту, іноземцям, українським і російським поміщикам та запорозьким старшинам він надавав пільги з окремих податків, обіцяв режим порто-франко на двадцять років. Він успішно співпрацював із представниками різних соціальних прошарків та господарств: в особистому архіві Г. Потьомкіна збереглися власноруч підписані контракти з іноземними спеціалістами, зокрема з представниками трьох купецьких контор, які були відкриті у Херсоні в 1785 р. і займалися «развитием издавна существовавшими в крае промыслов: соляного и рыболовного» [24]. Про всіляку підтримку князем морської торгівлі на Чорному й Азовському морях свідчать факти надання ним дозволу купцям на перевезення товарів на військових і поштових кораблях Чорноморського флоту [13].

У результаті правильної дипломатії, яку обрав князь під час розселення всіх охочих на південноукраїнських землях, була апробована нова система територіального устрою, за якої різні етнічні групи займали різні території й різні господарські ніші. Завдяки цьому в економічних питаннях їхні інтереси практично не перетиналися, тому поселенці «не переходили один одному дорогу». Підтвердження такої думки знаходимо, зокрема, у монографії О. Дружиніної «Северное Причерноморье в 1775-1800» [4] та доробку А. Скальковського «Материалы для истории общественного образования» [21], які виступають основними першоджерелами багатьох досліджень історико-політичних проблем розвитку економіки та суспільства на півдні України.

Відповідно до адміністративної реформи, яку проводив Г. Потьомкін, керівництво облаштуванням флоту здійснювало Чорноморське правління, питаннями громадянського управління займалося губернське правління, контроль за навчальними закладами, окрім військових, був покладений на Наказ громадського нагляду. Підготовкою морських фахівців опікувався і сам фельдмаршал. За свідченням численних документів [25], серед багатьох питань, яким Г. Потьомкін надавав пріоритет, чільне місце посідала освіта – підготовка майстрів різних спеціальностей. За свідченнями сучасників, на нових землях украї не вистачало різних фахівців, навіть чиновників різного рангу, тому призначення на різні посади найчастіше отримували відставні офіцери, навіть матроси і солдати, за особистим принципом князя: «крупные и решительные успехи достигаются только дружными усилиями всех» [10, с. 73-74]. Це стосувалося не лише портів, митниць та інших державних установ, а й шкіл: «а кто умнее, тому и книги в руки» [там само].

При створенні навчальних закладів Г. Потьомкін переймався, перш за все, практичністю освіти. Ще в 1776 р. він виписав ордер азовському губернатору Е. Черткову о «постройке школы для малолетних, где бы не токмо первоначальные, но и высшие науки на греческом, российском, татарском и итальянском языках были, а сироты и бедных отцов дети обучались на казенный счет» [23]. В ордері графу В. Каховському в 1787 р. він писав: «...сколько найдется детей из греков и албанцев, желающих обучаться в гимназии, имеете снабдить всем нужным и отправит в Санкт-Петербург» [16]. Відповідно до статуту народних училищ 1786 року, у новоросійському краї почали відкривати церковно-приходські та світські навчальні заклади. Для дітей купців, різночинців, матросів і солдатів за наказом князя відкривалися портові, гарнізонні й форштадтські школи, які очолювали чинні та відставні морські офіцери, для дітей Чорноморського козачого війська – парафіяльні та січові школи [10, с. 87-88].

З архівних матеріалів (листи князя до імператриці) можна дізнатися про бажання Г. Потьомкіна створити на півдні морський кадетський корпус на кшталт такого самого в С.-Петербурзі [17]. У повному зібранні законів Російської імперії знаходимо Указ

Катерини II, «данный Новороссийскому Генерал-губернатору князю Потемкину. О переводе училища для единовѣрных иностранцев при артиллерийском кадетском корпусе учрежденнаго в городе Херсоне» (1783) [14]. З різних причин такого переведення не сталося (документального підтвердження в архівах не існує), проте морський кадетський корпус у Херсоні засновано було. Доказами цього факту можна уважати записки відомих мандрівників тих часів, зокрема, військово-морського історика В. Дитерікса: «Основанный им в Херсоне и содержанный с роскошью Морской кадетский корпус, впоследствии переведенный в Николаев, образовал для флота много хороших офицеров. Вообще по важности заслуг, оказанных князем Потемкиным русскому флоту, он по справедливости должен считаться одним из наиболее замечательных морских деятелей» [15]. У процесі дослідження в особистому архіві князя знайдено ордер адміралтейському обер-штер-крігс-комисару М. Фалееву (1789), у якому наказано побудувати будинок для розміщення учнів (дітей дворян і різночинців) і вчителів для навчання навігації [1]. Сучасний історик Н. Скрицький, який посилається на інші архівні джерела, указує на бажання Г. Потьомкіна відкрити в 1792 р. училище для підготовки 50-ти корабельних майстрів та ста працівників верфі [22, с. 32-33.], яке здійснилося лише через кілька років.

У «Черновых записках покойного князя о мерах по устройству флота, адмиралтейств, портов» читаємо таке: «Кадетский корпус построить на 360 человек. Завести небольшое училище кораблестроения и снабдить его новейшими английскими и французскими книгами. Доходы с лавок, выстроенных у биржи, с погребов трактиров и кофейной определить на церковь ... и содержание увечных. В Богоявленске завести земледелие на английский манер ... построить там инвалидный дом и лучший госпиталь» [9]. Тобто очільник краю планував збільшити кількість навчальних закладів, морських зокрема, щоб мати власних спеціалістів замість іноземних, які не завжди «служили флоту справно» [там само].

Серед особистих паперів Г. Потьомкіна, які стали відомими після його смерті, знайдено припис про переведення Херсонського кадетського корпусу до Миколаєва. У 1793 р. М. Мордвинов, будучи головою Чорноморського правління, направив новому наміснику Новоросійського краю графу Платону Зубову креслення будинку для кадетського корпусу, виконане князем власноруч із таким поясненням: «Сие здание полагаю я строить из кирпича, потому что камень, близ города Николаева лежащий есть роду известного, ноздреват и для зданий требующих высоты и твердости не удобен... Столь полезное и важное здание обязывает меня принимать все меры к созданию оною из лучших веществ: желал бы слить оною из единого камня; храм наук на берегах стоящий Буга достоин твердость получить гранита...» [19]. Оскільки коштів на будівництво не надійшло, для занять облаштували один із складів Адміралтейства, куди в 1795 р. й було переведено Херсонський кадетський корпус.

Опікувався Г. Потьомкін і морськими науками: за його ініціативою в 1784 р. офіцери штабу почали топографічні виміри Криму, у результаті чого були укладені карта й атлас Тавриди, у 1790 р. науковець А. Майер написав «Описание очаковской земли». Багато наукових книг були надруковані в пересувній друкарні князя, яка завжди супроводжувала його в походах [18]. Наголосимо, що першу друкарню на південних землях князь відкрив ще в 1764 р. у Кременчуці, який на той час був визнаним центром Новоросії.

Будучи освіченою людиною із різносторонніми уподобаннями, Г. Потьомкін намагався створити культурно-освітнє середовище: засновував міські сади, відкрив театр у Херсонському адміралтействі; у місті, що мало стати столицею південного краю – Катеринославі, планував відкрити «великолепный университет с хирургическим и народным училищами при нем» (на той час в імперії було лише два університети – Санкт-Петербурзький та Московський) і навіть отримав на це дозвіл імператриці:

«изыскивая все средства, к просвещению народному служащие, повелеваем в губернском городе Екатеринославского наместничества основать университет, в котором не только науки, но и художества преподаваемы быть должны...» (1784) [10, с. 90-91]. За свідченням істориків тих часів, розпочалися масштабні будівельні роботи, до Європи надсилалися запрошення професорам, але чергова війна 1787 р. змінила амбіційні плани князя, які в 1796 р. новий імператор Павло I скасував узагалі [7].

Вивчення чималої кількості різних історичних документів надало можливість установити, що кінець XVIII ст. був одночасно й великим, і складним періодом для південноукраїнських територій, і саме це не дає змогу однозначно оцінити внесок Г. Потьомкіна – неординарної людини, яка мала необмежену владу на Новоросійських землях, у розбудову краю взагалі та розвиток морської освіти зокрема. Значна кількість вітчизняних дослідників уважають його діяльність складовою загальної російської політики колонізації нових земель, і лише деякі науковці наголошують на складності визначення критерію оцінювання «корисності» дій окремої історичної постаті в їхньому розвитку.

Грунтуючись на численному масиві наукових розвідок та результатах власного дослідження, до соціально-економічних особливостей, що сприяли започаткуванню морської справи та морської освіти на південноукраїнських землях за часів управління ними князем Г. Потьомкіним відносимо швидкі темпи розвитку життя краю через високу зацікавленість Російської імперії в господарському освоєнні нових територій та розвитку міжнародної торгівлі (вихід у Середземне море через Чорне); одночасне заснування різних промислових галузей (капіталістичного господарства, нового для Росії) шляхом будівництва фабрик і заводів, відкриття майстерень і цехів; використання нової соціальної політики, пріоритетом якої було залучення «полезних людей» (поселенці будували міста й облаштовували господарства для самих себе на власних землях), створення умов для оволодіння різними професіями; використання економічних важелів – податкових пільг на землю й власну справу (морську торгівлю зокрема), що приваблювало підприємливих людей й сприяло розширенню ринку вільнонайманої праці. На наш погляд, використовуючи необмежену владу й значний «портфель ресурсів», Г. Потьомкін, зробив вирішальний крок у започаткування й значний внесок у подальший розвиток морської освіти на півдні України.

Із смертю Г. Потьомкіна, а потім і Катерини II, відбуваються певні адміністративні реформи та зміни в поглядах на роль Чорноморського флоту, розвиток морської торгівлі та освіти в південному краї. У 1794 р. було змінено призначення Севастополя з міжнародного торгового порту на військову базу; Чорноморське Адміралтейське правління у 1795 р. та адміралтейські майстерні у 1796 р. були переведені до Миколаєва – теперішнього центру воєнного мореплавства, що призвело до занепаду морської справи й суднобудування в Херсоні. Указом імператора Павла I Чорноморський флот, верфі та порти було підпорядковано Адміралтейській колегії (тим самим позбавлено його самостійності), на півдні припинено цільову підготовку кадрів для флоту – у Миколаєві ліквідовано Морський кадетський корпус [8].

Не маючи власного плану й реалізуючи задуми Г. Потьомкіна, новий намісник Новоросійського краю граф Платон Зубов деякий час продовжував відкривати на півдні країни навчальні заклади морського профілю. Зокрема, у 1793 р. у Херсоні було відкрито Морське артилерійське училище, яке готувало унтер-офіцерів корпусу морської артилерії (у 1795 р. переведено до Миколаєва); у 1797 р. за височайшим наказом у Миколаєві та Севастополі були відкриті спеціальні класи для «флагманов, капитанов и офицеров» з метою ознайомлення з новинками у морській теорії та практиці, вивченні «нужных для офицера наук: тактики, эволюции, навигации, морской практики, корабельной архитектуры» й вивчення нового статуту; у 1798 р. в Херсоні –

училище корабельної архітектури, де навчалися майбутні корабельні майстри, механіки, гідравліки та вчителі для морських навчальних закладів (через два роки переведено до Миколаєва, у 1803 р. – розформовано) та в Миколаєві – Чорноморське штурманське училище [12].

Таким чином, погоджуючись із значною групою науковців різних часів, вважаємо, що Г. Потьомкін реалізовував власні амбітні проекти, уважаючи, що діє на благо держави. При цьому однозначними здобутками князя можна визнати грамотне в економіко-політичному сенсі заселення нових територій, створення умов для розвитку різних ремесел і виробництв, сільського господарства й торгівлі; вдалий вибір географічного розташування нових міст-портів та їхній розподіл за призначенням (центри суднобудування, військові бази, торгові порти); активне залучення іноземців до розвитку економіки й торгівлі. Він не лише був ініціатором і реалізатором ідеї підготовки спеціалістів для Чорноморського флоту у щойно створених південних містах Херсоні та Миколаєві, а й заснував освітньо-професійне середовище для розвитку морської освіти: відкрив навчальні заклади для здобуття знань, організував практичну підготовку безпосередньо в портах, створив гідрографічну службу, яка проводила наукові дослідження, відкрив майстерні з виготовлення морських інструментів та друкарні для задоволення потреб у навчальних книгах. Подальшого дослідження потребує внесок Г. Потьомкіна у встановлення стандартів морської освіти через запровадження системи перевірки навичок морських фахівців, набутих під час навчання, під час служби на флоті.

Література:

1. Архівні фонди. Персоналії. URL: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/References/Karova.php>
2. Багалій Д. І. Заселення Південної України (Запоріжжя й Новоросійського краю): перші ростки її культурного розвитку. Херсон, 1920. 210 с.
3. Бойко А. В. Джерела з соціально-економічної історії Південної України останньої чверті XVIII століття: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. Запоріжжя, 2001. 506 с.
4. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775 – 1800 гг. М., 1959. 279 с.
5. Дружинина Е. И. Южная Украина 1800 – 1825 гг. М., 1970. 383 с.
6. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губернии) в XVIII – первой половине XIX века. 1719-1858 гг. М., 1976. 307 с.
7. Комарницкий А. Я. Исторический очерк общих гражданских учреждений Новороссийского края. Одесса, 1849. 70 с.
8. Крючков Ю. С. История Николаева. Николаев: Возможности Киммерии, 2006. 136 с.
9. Ловягин А. М. Григорий Александрович Потемкин. *Русский Биографический Словарь*. Т. 14. СПб., 1905.
10. Лопатин В. С. Светлейший князь Потемкин. СПб., ОЛМА медиа-груп, 2004. 232 с.
11. Материалы для истории русского флота. В 17 ч. – Ч. 13. [Документы, относящиеся к царствованию Имп. Екатерины II. 1762-1796 гг.]. СПб.: Тип-ия Мор. м-ва, 1890. 739 с.
12. Огородников С. Из прошлого. (Черноморские морские училища). *Морской сборник*. 1900. № 12. С. 87-105.
13. Орлова З. С. Колекція фотокопій документів з історії Херсонщини: огляд фонду № 324 / ДАХО. Херсон, 2007. 72 с.
14. Полное собрание законов Российской империи: Собрание первое. – Т. XXVII. – № 20406; Т. XXXIII. – № 26028.
15. Путешествие в полуденную Россию в 1777 году, в письмах. М.: Университетская типография у Ридигера и Клаудия, 1800. 214 с.
16. Российский государственный архив древних актов. Ф. 16. Д. 588. Ч. 8. 333 л.
17. Российский государственный архив древних актов. Ф. 16. Д. 588. Ч. 9. 704 л.
18. Российский государственный архив древних актов. Ф. 16. Д. 588. Ч. 6. 517 л.
19. Российский государственный архив древних актов. Ф. 16. Д. 797. Ч. 12. 642 л.

20. Скальковский А. А. Херсон с 1774 до 1794 года. Журнал Министерства народного просвещения. 1836. № V. Ч. X. С. 275-306.
21. Скальковский А. Материалы для истории общественного образования. Труды Одесского статистического комитета. 1865. № 2. С. 39-124.
22. Скрицкий Н. Первые черноморские Морские училища. Морской флот. 2003. № 5. С. 32-33.
23. Канцелярия князя Г.А. Потемкина-Таврического по управлению Черноморским флотом (1778-1801г.г.). Центральный государственный архив Военно-морского флота СССР. Ф. 197. Оп. 1. Спр. 26. URL: <https://rgavmf.ru/fond/197>
24. Щебальский П. К. Потемкин и заселение Новороссийского края. М.: Университетская типография, 1868. 21 с.
25. Эйдельман Н. Я. Письма Екатерины II. Г. А. Потемкину. Вопросы истории. 1989. № 7. С. 112-113.

Ryabukha I. M.

ROLE OF G. POTEMKIN IN IMPROVEMENT OF SOUTH UKRAINIAN CITIES AND DEVELOPMENT OF EDUCATION

The issues of social and economic development of the southern regions of Ukraine are investigated from the point of view of the basis for starting marine trade, which, in turn, needed professionals of marine shipping to develop further. The first attempts to found educational institutions for training specialists for the Black Sea Navy are described. The study of the sources and basis of local mentality formation is crucial for development of social and cultural environment. Implementation of the laws of social development is always arranged due to the activity of separate outstanding individuals. That is why special attention is drawn to the role of Grigory Potemkin in the process of development of port-cities of the South of Ukraine.

Topicality of the research on this outstanding governor of the Southern territories of Ukraine is determined by the modern necessity to find out effective social and economic policy taking into account the gains and losses of the past.

Thus, the gains of Potemkin were reasonable peopling of the new territories, creation of conditions for development of trades and industries, especially those connected with maritime sphere, successful choice for location of cities according to their destinations, active involvement of international professionals into the development process, particularly for newly established educational, training and research institutions. He was not only implementer of the idea of local maritime professionals training in Kherson and Mykolaiv, but also creator of the environment for the development of maritime education – founded educational establishments, arranged practical training in ports, created Hydrography Agency for scientific research, initiated construction of marine workshops and printing shop for publishing marine textbooks.

Key words: G. Potemkin, South Ukrainian regions, city-port, maritime educational establishments, educational and professional environment.

Дата надходження статті: «24» листопада 2017 р.

УДК 378.147 (477) «1944/2012»

Солодовник А. О.*

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В МОРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1944-2012 РР.)

У статті автором обґрунтовано актуальність питання періодизації розвитку фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах України в 1944-2012 рр. На основі аналізу наукової літератури охарактеризовано стан розробленості досліджуваної проблеми в педагогічній науці. Розкрито зміст поняття періодизації розвитку фізико-математичної підготовки в морських навчальних закладах.

*© Солодовник А. О.